

Filyasyon Ekibi Çalışanlarının Anlatımıyla COVID-19 Pandemisi

COVID-19 Pandemic with the Narrative of the Contact Tracing Team Employees

Esengül Kaya¹ , Meral Gezici Yalçın²

¹Psikolog, Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğü, Kırşehir, Türkiye

²Doç. Dr. Bielefeld Üniversitesi, Disiplinlerarası Çatışma ve Şiddet Araştırmaları Enstitüsü, Bielefeld, Almanya

ÖZ

Bu çalışmada COVID-19 pandemisinde sahada görev alan filyasyon ekiplerinin anlatımlarına odaklanılmıştır. Pandemi döneminde insan davranışlarını anlamaya yönelik çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiş olsa da filyasyon ekiplerinde görev almış kişilerle yapılmış çalışmalara pek rastlanmamaktadır. Oysa bu kişiler, alınan önlemlere yönelik tepkileri doğrudan gözlemlene olanağına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, filyasyon ekibi çalışanlarının konuyla ilgili deneyimlerini betimlemek, araştırmacıların özellikle pandeminin ilk yılında ulaşamadığı, sahada olgunun nasıl deneyimlendiğini anlamak ve gelecekte alınacak önlemlerin iyileştirilmesi açısından önemlidir. Bu motivasyonla gerçekleştirilen çalışmada, araştırmacının amacı doğrultusunda filyasyon görevinde bulunan hemşire, sağlık memuru ve ebelerden oluşan 12 sağlık personeliyle ($Ort_{yaş} = 43$, $SS = 6.98$; 6 kadın) görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2021 yılı Mayıs-Haziran ayları içinde tamamlanmıştır. Katılımcılara ulaşırken ölçüt örnekleme yöntemi (filyasyon ekibinde yer alma) kullanılmıştır. Görüşmelerde katılımcılardan filyasyon boyunca karşılaştıkları durumları, yaşadıkları zorlukları ve yaptıkları gözlemleri anlatmaları istenmiştir. Görüşmelerin tamamı deşifre edildikten sonra elde edilen metinler, tematik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen 140 kod, 22 alt tema altında toplanmıştır. Bu alt temaların yeniden yorumlanması ve sınıflanmasının ardından toplam dokuz üst tema elde edilmiştir. Bunlar bilişsel süreçler (bilgi sahibi olma, bilişsel önyargılar, komplo teorilerine inanç, risk algısı), deneyimler (hastalığı deneyimleme, belirsizliğe alışma, sosyal dışlanmaya maruz kalma, cinsiyet farkları), olumsuz duygular, güven duyma, ahlaki süreçler, alınan tedbirlere uyma (bilinçlilik, ekonomik koşullar), filyasyon görevi (örgütsel güvensizlik, filyasyon görevinin zorluğu), mekânsal etmenler (ev ortamında risk algısı, yaşanan yerin özelliği) ve kültürel etmenler (kültürel normlar, kültürel ritüeller) temaları olup önlemlere uyma davranışının bireysel, dumsal ve kültürel yönlerine işaret etmektedir. Tümevarımsal bir çıkarım yapıldığında, bu çalışmada elde edilen temaların Kültür x Kişi x Durum yaklaşımıyla örtüştüğü görülmüştür. Söz konusu temalar, alan yazındaki ilgili bulgular çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, filyasyon ekibi, uyma, kültürel etmenler, bireysel farklar

Corresponding Author: Esengül Kaya E-mail: esen38kaya@gmail.com

Submitted: 01.10.2023 • **Revision Requested:** 14.02.2024 • **Last Revision Received:** 01.07.2024 • **Accepted:** 27.07.2024

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

ABSTRACT

This study focused on, the narratives of the contact tracing team employees who worked in the field during the ongoing COVID-19 pandemic were focused on. Although numerous studies have been conducted to understand human behavior during the pandemic, studies conducted with contact tracing team members are rare. However, these team members have had the opportunity to observe first-hand the reactions of people to the implemented measures. It is therefore crucial to describe the experiences of the contact tracing team employees to understand how the phenomenon was experienced in the field, particularly during the initial year of the pandemic when researchers were unable to access the relevant data. Furthermore, this will inform the development of effective measures to be taken in the future. The objective of this study was to explore this phenomenon. To this end, interviews with 12 medical healthcare personnel comprising nurses, health officers, and midwives ($M_{age} = 43$, $SS = 6.98$; 6 women) who were engaged in contact tracing duties. The interviews were completed in the months of May and June 2021. The criterion sampling method (employed in the contact tracing team) was used when reaching out the participants. During the interviews, the participants were asked to describe the circumstances they encountered during the contact tracing process, the challenges they encountered, and the observations they made. Following the transcription of the interviews, the researchers analyzed the texts by using the thematic analysis method. In total, 140 codes were collected which were then organized into 22 sub-themes. Following the reinterpretation and reclassification of these sub-themes, a total of nine meta-themes were identified. These encompass cognitive processes, experiences, negative emotions, trust, moral processes, adherence with measures, the task of contact tracing, spatial factors, and cultural factors. All these themes highlight the contextual and cultural aspects that underpin individual behavior in complying with caution. In light of the inductive reasoning, it can be argued that the identified themes align with the Culture x Person x Situation approach. These themes were discussed within the context of the pertinent findings from the existing literature.

Keywords: Pandemic, contact tracing team, compliance, cultural factors, individual differences

EXTENDED ABSTRACT

On 31 December 2019, a disease emerged that led to a global pandemic declaration: COVID-19. The importance of protective behaviors (such as physical distancing, wearing masks, and confirming hygiene rules) has been emphasized. Several studies have been conducted to understand the relevant factors that might promote or hinder people's adherence to new norms. However, most of these studies have been conducted with people who have lived through the pandemic period. There has been little research focusing on the narratives and observations of contact tracing teams has been realized. In addition, research using qualitative methods has been limited. However, it is worthwhile to understand the pandemic situation from the perspective of contact tracing team members who have gained enormous experience and made first-hand observations of peoples' actions and reactions. This research therefore explored the experiences of contact tracing team members. To do this, we applied a qualitative research method.

Method

A total of 12 health workers (six women and six men) who had an active role in the contact tracing team of the Kirsehir Provincial Health Directorate participated in the study. The average age of the staff was 43 years ($SD = 6.98$), and the average length of service was 21 years. The participants have worked in teams throughout the province at the beginning of the contact tracing works. The necessary ethical approvals were obtained before the start of the interviews. The semi-structured interviews consisted of open-ended questions and a demographic information form prepared by the researchers. The interviews were conducted face-to-face and audio recorded with the consent of the participants. Each interview lasted

10-15 minutes. The data collection phase was terminated upon reaching the point of saturation. The data were analyzed by applying the thematic analysis method (Braun & Clarke, 2006). In contrast to quantitative research, narratives were evaluated using inductive reasoning. This entailed the adoption of a phenomenological approach and the application of a bottom-up process to the data obtained from the health personnel's accounts. The initial evaluations led to the creation of codes, which in turn yielded sub-themes.

Results

A bottom-up process was employed to identify themes and meta-themes. These meta-themes which consist of several sub-themes, were as follows: Cognitive processes, experiences, negative emotions, trust, moral processes, adherence with measures, the task of contact tracing, spatial factors, and cultural factors. The meta-theme of cognitive processes has is comprised of four sub-themes; knowledge, cognitive bias, risk perception, and belief in conspiracy theories.

Under the meta-theme of experiences, we gathered narratives from participants those related to how people experienced the pandemic. Our participants indicated that the severity of COVID-19 symptoms experienced by individuals during the course of the pandemic is a pivotal factor influencing their adherence to the newly established norms. We identified the sub-themes of experiencing illness, adapting to uncertainty, exposure to social exclusion, and gender differences under this meta-theme. Furthermore, interviewees narrated that some individuals perceived themselves to have been subjected to various forms of social exclusion while infected. It was observed by our participants that individuals were reluctant to acknowledge infection or to disclose their contact with infected individuals. This was driven by a desire to avoid being labelled and socially excluded and to maintain their ability to work and run their business outside the home.

The narratives obtained from experts illustrated that individual and their relatives who had contracted the virus expressed negative emotions including fear, anxiety, worry, anger, and sadness. These emotions were identified as a meta-theme of negative emotions. The narratives that we gathered under the meta-theme of trust covered people's distrust of medication and politicians. In addition, the role of trust in contact tracing teams in facilitating or impeding the effectiveness of their work was pointed out as a crucial factor.

Some participants indicated that the moral aspect of actions either prevented or motivated people to comply with the measures, which were differentiated as a distinct meta-theme of moral processes. Although moral processes have overlapping aspects with other themes such as experience, we decided to classify this theme separately to emphasize its importance, particularly in the context of interpersonal and intergroup relations which have been studied in social psychology for decades (see Janoff-Bulmann & Carnes, 2013). The participants who had been involved in contact tracing teams told their observations about individuals who had concealed their contact with infected individuals or provided false information about their symptoms and disregarded the newly emerged norm. These observations can be regarded as evidence that individuals' moral convictions and standards serve to (de)motivate (im)moral behaviors.

The meta-theme of adherence to measures included the codes that indicated the factors that played an important role in the concrete actions taken by people. These factors were grouped under the sub-themes of consciousness and economic conditions.

The interviewees talked about their perceptions of spatial factors during the pandemic period. They mentioned that individuals exhibited diminished perception of risk when they were at home. However, the households were predominantly large, which made it challenging to implement preventive measures. The theme of the contact tracing task based on the participants narratives regarding the organizational structure and psychological elements of their teamwork.

Finally, the participants described the presence of multitude of cultural elements within their expressions, which were subsequently categorized as cultural norms and rituals. The interviewees posited that cultural norms such as hospitality and proclivity for human relations, as well as cultural rituals such as weddings and funerals, have the effect of violating physical isolation due to the crowded nature of social gatherings.

Discussion

The themes that emerged from the thematic analysis is generally aligned with the findings from the quantitative research conducted during the COVID-19 pandemic. For instance, our meta-theme of cognitive processes has been demonstrated to be a crucial variable in complying with precautions during the pandemic in quantitative research conducted in an international context (e.g., Lin et al., 2020). Among cognitive processes, optimism bias and high-risk perception have been shown to have a negative effect on protective behaviors (Cihan et al., 2020; DiMaria et al., 2020; Fragkaki et al., 2021; Rajaonah & Zio, 2020; Teovanović et al., 2021; Wise et al., 2020).

The findings of our study indicate that moral processes have been associated with protective behaviors (Devereux et al., 2021). In addition, as Diaz and Cova (2021) have suggested, the extent to which individuals adhere to official recommendations during the pandemic is contingent upon their individual moral values.

The phenomenon of social exclusion, as narrated by our participants has been identified as a significant demotivator of compliance in other studies (e.g., He et al., 2020). Consequently, the perception of discriminatory and exclusionary behaviors directed towards infected individuals result in reluctance to adhere to self-quarantine measures (He et al., 2020). Additionally, research suggests that the disease period exerts a significant influence on the post-disease period. For example, individuals who have survived the disease demonstrate a greater propensity to comply with the recommended precautions (Ulu & Aslantürk, 2021). Our findings align with these research findings.

Moreover, our interviewees mentioned that the pandemic elicited negative emotional responses, which also concurs with the existing literature. Individuals reported experiencing and expressing a range of negative emotions including anxiety, anger, and depression, to a notable degree during the pandemic (Kim et al., 2022).

Our participants who worked in contact tracing teams narrated that there is a general lack of compliance with the rules of wearing masks and maintaining physical distance when at home and with relatives. Güzeloğlu (2021) argued that the domestic and collective situations present significant challenges in terms of complying with the precautions, a finding that is also supported by intercultural comparisons (Liu & Mesch, 2020; Ruiz et al., 2021).

Besides, our findings pointed out the importance of individuals' endorsement of cultural norms and values in terms of (non)adherence with precautionary measures taken during the

pandemic. This finding concurs with the literature as well (e.g., Ünlü & Çiçek, 2021). As evidenced by observations and analyses of other scholars, cultural rituals have undermined the efficacy of protective measures throughout the pandemic (e.g., Primc & Slabe-Erker, 2020).

Conclusion

In accordance with the principles of inductive reasoning, we argue that our results are aligned with the perspective put forth by Cohen and Leung (2011), who suggest the approach of Culture x Person x Situation (CPS) to understand any phenomenon related to human behaviors. This approach posits that, despite the existence of individual differences, people's behaviors are not independent from the cultural milieu in which they are embedded. Each individual possesses a distinctive personality, yet they are socialized within a specific cultural context. It is not always possible to comprehend behavior that is culturally specific, even when the cultural context is similar. Because there are individual differences in adherence to cultural values and norms. Furthermore, individual and cultural differences may vary depending on the situation or the context. We argue that the holistic approach of CPS provides a comprehensive framework for the re-categorization our findings. Consequently, our themes of cultural norms and rituals can be grouped under the level of *culture* in the CPS model.

Moreover, our themes of cognitive processes, moral processes, feeling of trust, emotions, experiences, and adherence with measures can be classified at the level of *person*, while the themes of the contact tracing task and spatial factors can be seen as aspects of the *situation*. Such a holistic view of a phenomenon is not readily amenable to exploration through the logic of deduction. Our work, based on phenomenology thus allows us to make such abstractions. In this sense, our work makes a contribution to existing the literature by demonstrating the process of qualitative induction, whereby certain qualitative features are assembled in a manner that resembles another theoretical framework that is already part of the scientific knowledge base.

In short, this study allowed us to explore the diversity of human (re)actions as described by experts rather than homogenization and generalization of human behaviors in a global crisis characterized by uncertain circumstances.

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisi benzeri görülmemiş bir insanlık deneyimini beraberinde getirmiştir. Pandemi, halk sağlığı başta olmak üzere ekonomi, eğitim, ruh sağlığı alanlarında çeşitli krizlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Ahmadi ve Ramezani, 2020). Salgınla mücadele için fiziksel izolasyon, maske kullanımı gibi çeşitli önlemler alınmak zorunda kalınmıştır. Fakat bu önlemlere yeterince uyulmadığı ve hastalığın yayıldığı da görülmüştür (Balci, 2020).

Sosyal ve davranış bilimlerinden farklı araştırmacılar, mevcut durumu anlamak ve pandemiye dair öneriler sunmak üzere ağırlıklı olarak nicel yöntemleri içeren çok sayıda araştırma gerçekleştirmiş ve COVID-19 tedbirlerine uyma ile ilişkili olabilecek çeşitli değişkenler ortaya koymuşlardır (örn., Shanka ve Kotecho, 2021; Yu ve ark., 2023). Bu değişkenler oldukça geniş bir perspektifle ele alınmış olup, benlik saygısı (Stuppy ve Smith, 2023), sosyal destek algısı (Felici, 2020), sosyal biliş yapıları (Lin ve ark., 2020; Park ve ark., 2021), kontrol algısı (Hagger ve ark., 2020), grup düzeyinde algılar (Forsyth, 2020), öz yeterlik (Scholz ve Freund, 2021), risk algısı ve kurumlara duyulan güven (Jorgensen ve ark., 2021) ve sosyal medyanın etkisi (Lu ve ark., 2023) bunlardan bazılarıdır.

Türkiye bağlamında gerçekleştirilmiş araştırmalarda ise kişilerarası duygusal iletişim (Akfırat, 2021), olumsuz duyguların (Bulut, 2020) ve yakın çevrenin etkisi (Güzeloğlu, 2021), öz etkinlik algısı (Baruh, 2020), bilgi kaynaklarına güven (Demir, 2021), kişisel tehdit algısı (Türkmen ve ark., 2021), virüse yakalanma korkusu (Kuşoğlu ve Beydağ, 2023) ve yönetimle ilgili siyasi görüş (Yıldırım ve Akbaş, 2023) gibi değişkenlerin önlemlere uyma davranışı ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, yapılan tüm araştırmalarda insanların pandemiye yönelik tutumları ve koruyucu-önleyici tedbirlerle ilgili yeni normlara uyma davranışları incelenmiştir. Bununla birlikte pandemi süresince sahada çalışan ekiplerin gözlemleri ve anlatımları sosyal bilim araştırmalarında pek fazla ele alınmamıştır. Oysa sahada çalışanların gözlemlerine başvurmak, bugüne dek farklı araştırmalarda ele alınan çok sayıda değişkenin kültürel geçerliğini gösterebilecek bir yaklaşımdır.

Pandemi bağlamında saha çalışanları veya müdahale ekipleriyle yapılmış araştırmalar sınırlıdır. İstisna olarak, Zeybek ve arkadaşlarının (2023) gerçekleştirdiği çalışma sayılabilir. Diş hekimlerinin pandemi sürecinde saha filyasyon ekibindeki çalışma deneyimlerini inceleyen araştırmacılar, hekimlerin zorlu çalışma koşullarını doğrudan anlatımları aracılığıyla betimlemişlerdir. Özköroğlu (2023) ise pandemi sürecinin sağlık çalışanları üzerindeki psikolojik etkilerini betimlemek amacıyla yaptığı derinlemesine görüşmeler sonucunda çalışanların korku, kaygı, yalnızlık, uyku sorunları ve damgalanma gibi sorunlarla yüzleştiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Ögünç'ün (2021), aile hekimleri ile gerçekleştirdiği nitel araştırma da pandemi süresince yaşanan zorluklar olarak fiziki şartların uygun olmayışı, koruyucu ekipman eksikliği, gereksiz başvurular, ek ödemelerin eksikliği (örn., maaş dışı teşvik ödemelerinin olmayışı vb.), hastaların bilinçsizliği, belirsiz rol dağılımı ve pandemiyle değişen sisteme uyum sorunu gibi problemleri betimlemiştir.

Uluslararası alan yazında çalışmaların ağırlıklı olarak filyasyon sürecinin etkililiği ve yaşanan zorluklar üzerine olduğu görülmüştür (Amicosante ve ark., 2023; Baker ve ark., 2021; Shelby ve ark., 2021). Örneğin, Megnin-Viggars ve arkadaşları (2020), temas

takibinin önemini ele aldıkları çalışmada, temas takibi ile ilgili 12 çalışmayı incelemiş ve hastalığın yayılmasını engellemede önemli bir faktör olan temas takibinin önündeki engelleri şu şekilde belirtmiştir: gizlilik endişeleri, güvensizlik ve/veya tutuklama, daha fazla bilgi ve destek ihtiyacının karşılanmaması, damgalanma korkusu ve anlık ortaya çıkan zorluklar.

Aktarılan sebepler doğrultusunda bu çalışmada, filyasyon ekiplerinin kişisel deneyimleriyle beraber gözlemlerine de yer verilerek pandemi sürecine dair genel bir bakış elde etmek amaçlanmış ve “filyasyon ekibi çalışanlarının gözünden pandemi dönemi sosyal ve fiziksel izolasyon sürecinde öne çıkan etmenler nelerdir?” araştırma sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Katılımcılar

Bu çalışmada Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğünde hemşire, ebe, sağlık memuru, bilgisayar işletmeni olarak çalışmakta iken aynı zamanda aktif filyasyon görevi yapan 12 sağlık personeli ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için sağlık personellerinin tercih edilmesinin bir sebebi salgınla mücadelede sahada görev almaları sebebiyle insanların pandemiye ilişkin tutum ve davranışlarına doğrudan tanık olmalarıdır. Çeşitli sosyoekonomik düzeyden kişilerle iletişim kurmaları ve filyasyon için hem hasta bireylerle hem de temaslılarla görüşmeleri dolayısıyla zengin bir bilgi birikimine sahip olmaları da bir diğer nedendir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının yaş ortalaması 43 ($SS = 6.98$)’tür. Meslekte geçirdikleri süre ise ortalama 21 yıldır. Katılımcıların cinsiyeti, yaşı, mesleği ve meslekte geçirdiği süre Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Durumu

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Meslekte Geçirilen Süre
1	K	45	Hemşire	27
2	E	50	Sağlık memuru	32
3	E	37	Sağlık teknikeri	14
4	K	37	Sağlık memuru	13
5	K	47	Hemşire	25
6	K	34	Hemşire	9
7	E	36	Sağlık memuru	14
8	E	37	Bilgisayar işletmeni	11
9	E	57	Sağlık memuru	34
10	K	46	Ebe	27
11	E	47	Sağlık memuru	25
12	K	40	Ebe	20

Veri Toplama Araçları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

Bu görüşmelerde katılımcılardan filyasyon sürecinde karşılaştıkları zorluklar ve izolasyona uyum konusundaki gözlemlerini anlatmaları istenmiştir. Pilot çalışma yapılamamıştır. Görüşme yapılacak araştırma grubu sınırlı olduğundan ön görüşme ile bilgilendirme yapılarak doğrudan görüşmelere geçilmiştir.

İşlem

Görüşmelere başlamadan önce Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu (Karar No: 01/06/2021; 2021-06), Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğü Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (Karar No: 27.05.2021) ve Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan (Karar No: 07/09/2021) gerekli onaylar alınmıştır.

Görüşmeler mesai saatleri içerisinde ve İl Sağlık Müdürlüğü binasında katılımcıların kendi odalarında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Her bir görüşme, veri doygunluğuna ulaşıldığında sonlandırılmış, yaklaşık 10-15 dakika sürmüş ve önlem olarak maske kullanımı ile fiziksel mesafeye dikkat edilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem sayısının belirlenmesi çalışmaya ve ulaşılan verilerin yeterlilik düzeyine bağlı olduğundan (Merriam, 2015), farklı görüşmecilerden sürekli tekrarlanan benzer anlatılar geldiğinden 12. görüşmeden sonra veri toplama aşaması sonlandırılmıştır. Görüşmeler, pandemi başladıktan yaklaşık bir yıl sonra, maske kullanımı, sokağa çıkma kısıtlaması, karantina uygulamalarının devam ettiği bir dönemde ve toplam bir ay içinde (Mayıs-Haziran 2021) gerçekleştirilmiştir. Alınan ses kayıtları araştırmacı tarafından birebir yazıya dökülmüş ve detaylı okumaların yapılmasının ardından veri analizi aşamasına geçilmiştir.

Veri Analizi

Verilerin analizinde, temaları belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan tematik analiz yöntemi kullanılmıştır (Braun ve Clarke, 2006). İlk kodlamalar yapılırken katılımcıların doğrudan anlatımları gerçekçi bir bakış açısı ile ele alınmıştır (bkz. Willig, 2012). Tümevarımsal yaklaşımla kodlardan üst temalara ulaşılmıştır. Temaların belirlenme sürecinde Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tematik analiz yöntemi esas alınmıştır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: Verilere aşına olma, ilk kodları oluşturma, temaları arama, temaları gözden geçirme, temaları tanımlama ve raporun oluşturulması.

Kodlama sürecinde iki araştırmacı rastgele seçilmiş bir kadın ve bir erkek katılımcıya ait görüşme metinlerini ayrı ayrı kodlanmıştır. Daha sonra bir araya gelerek kodları tartışmış ve kodlara geçici isimler vermişlerdir. Bu başlangıç kodlarının ışığında kalan veriler yine iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı kodlandıktan sonra tekrar karşılaştırma yapılmış ve tartışmalar sonucunda kodlar tüm veri boyunca gözden geçirilmiştir. Kodlama işlemi tamamlandıktan sonra, iki araştırmacı birlikte temalara karar vermiş ve oluşturulan temalar tüm veri bağlamında tekrar tekrar incelenmiştir. Temaların alt temalar ve ana temalar düzeyinde sınıflandırılması tartışma usulü ile gerçekleştirilmiştir.

Öz-düşünümsellik

Bu araştırmada, nitel araştırmalar için önerilen kriterler (COREQ: Consolidated criteria for reporting qualitative research) ve görüşmelerin raporlanması için önerilen 32 maddelik kontrol listesi takip edilmiştir (bkz. Tong ve ark., 2007). Bu sebeple bu bölümde, öncelikli olarak, araştırma ekibinden, araştırma sorusunun ortaya çıkış sürecinden ve katılımcılarla ilişkilerden bahsedilmiştir. Araştırmacıların kuramsal ve yöntemsel altyapısının yanı sıra konu ile ilgili deneyim ve düşüncelerinin, aynı zamanda, sosyokültürel özellikleri araştırmanın gerçekleştirilmesi açısından önem arz etmektedir (Willig, 2012). Öz-düşünümsellik (reflexivity) olarak isimlendirilen bu süreç, araştırmacının veriye bakışını etkileyebilmektedir (Finlay, 2011; Symon ve Cassell, 2012).

Kendisi de bir sağlık çalışanı olan ve aynı zamanda sosyal psikoloji alanında doktora ders aşamasını tamamlamış olan makalenin birinci yazarı, COVID-19 pandemi döneminde telefon ile fiyasyon (temaslı takibi) görevini yürütmüş, bu görüşmelerde bireylerin Sağlık Bakanlığı'nca önerilen yeni normlara uymalarında (örn., karantinada kalmak, sosyal mesafe koymak, maske takmak vb.) bazı sosyal psikolojik süreçlerin (örn., kültürel normlar, ahlaki karar verme, önyargılar vb.) önemini fark etmiştir. Yazarın ilk dikkatini çeken, bulaşın genellikle ev içi ortamlarda gerçekleşmesi ve bireyin yakın olduğu kişilerle arasındaki mesafeye ve maske takma kurallarına dikkat etmemesi olmuştur. Ayrıca temaslı sorgulaması yapılırken "son iki gün içerisinde kimlerle görüştünüz?" sorusuna hastaların birçoğunun özellikle yakın arkadaşlarını veya akrabalarını dâhil etmemeleri de dikkatini çeken bir diğer konu olmuştur. Son olarak, Sağlık Bakanlığının sık sık ev ziyaretlerinden, bayramlaşmalardan uzak durulması yönünde afişler yayınlamasına rağmen virüsün çeşitli sosyal toplanmalar sonucu (örn. düğün, mevlit, doğum günü kutlaması, cenaze ve taziye vb.) hızla yayılmış olması, araştırmacının temas takibi için yaptığı telefon görüşmeleri sonucu karşılaştığı önemli bir durumdur. Bu bağlamda, ilk yazarın fiyasyon görevlisi sağlık çalışanları ile görüşme yapma ve onların gözlemlerini betimleme motivasyonu, söz konusu araştırmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir itici güç olmuştur.

Bulgular

Bu bölümde temalar ve alt temalara ait bulgulara katılımcıların anlatımlarından örneklerle yer verilmiştir. Sağlık çalışanları ile yapılan görüşmelere uygulanan tematik analiz sonucunda toplam 140 kod elde edilmiştir. Bu kodların yorumlanmasıyla karar verilen toplam 45 ilk tema, tekrar tekrar değerlendirilerek çeşitli sayıda alt-temalardan oluşan toplam dokuz ana temaya ulaşılmıştır. Ana temalar, bilişsel süreçler, deneyimler, olumsuz duygular, güven duyma, ahlaki süreçler, alınan tedbirlere uyma, fiyasyon görevi, mekânsal etmenler ve kültürel etmenlerdir (bkz. Tablo 2).

Bilişsel Süreçler

Bu ana tema, pandemi döneminde bireylerin önleyici tedbirlere uyma davranışları ile ilişkili olduğu birinci araştırmacı tarafından gözlemlenen, aynı zamanda katılımcıların anlatımlarında da sıklıkla yer bulan bilişsel süreçleri incelemektedir. Uluslararası alan yazında da önleyici tedbirlere uyma konusunda bilişsel süreçler önemli değişkenler olarak ele alınmıştır (Lin ve ark., 2020). Bu ana tema altında yer verilen alt temalar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Temalar ve Alt Temaları

Tema	Alt Tema
1. Bilişsel Süreçler	Bilgi sahibi olma, bilişsel önyargular, komplo teorilerine inanç, risk algısı
2. Deneyimler	Hastalığı deneyimleme, belirsizliğe alışma, sosyal dışlanmaya maruz kalma, cinsiyet farkları
3. Olumsuz Duygular	
4. Güven Duyuma	
5. Ahlaki Süreçler	
6. Alınan Tedbirlere Uyuma	Bilinçlilik, ekonomik koşullar
7. Filyasyon Görevi	Örgütsel güvensizlik, filyasyon görevinin zorluğu
8. Mekânsal Etmenler	Ev ortamında risk algısı, yaşanan yerin özelliği
9. Kültürel Etmenler	Kültürel normlar, kültürel ritüeller

Bilgi Sahibi Olma

İnsanlar yeni ve ölümcül bir hastalıkla ilgili belirsiz bir dönemden geçtikleri için hastalık ve bulaş hakkında bilgi sahibi olmak oldukça önemli bir hale gelmiştir. Bilgiye ulaşma isteği yüksek olan bireyler bilgi kaynağı olarak bazen sosyal medyadan etkilenmiş bazen de yakın çevrenin bilgilendirmelerine dikkat etmişlerdir. Bu durumu Katılımcı 12: “*Bir de yani sosyal medyayı çok takip ediyorlar. Bir grup insanlar ilaçlar yönünden şöyle iyi şöyle tehlikeli diye. Buradan sağlık bakanlığındaki, bizdeki doktorların söylediklerini kulak ardı edip sosyal medyadaki şeyleri takip ediyorlar.*” sözleriyle dile getirmiştir.

Bilişsel Önyargılar

Bireylerin mevcut durumu basitleştirme ya da olabildiğince kötümser bir bakış açısıyla ele alma girişimleri olarak değerlendirebileceğimiz bilişsel önyargı süreçleri de katılımcıların vurguladığı bir diğer konudur. Buna göre insanlar, iyimserlik önyargısıyla hastalığı hafife almakta, kendilerine veya yakınlarına bulaşmayacağını düşünmektedirler.

“*İşte şey gibi düşünüyorlar kendi yakınlarından bulaşmayacakmış gibi. Mesela anneme gittim diyor. İşte babama gittim. Ama o benim kardeşim diyor. Sanki dışarıdaki bir insan pozitif olursa bulaşır ama kendi ailesinden kimse ona bir şey bulaştıramazmış algısı var insanlarda onu gözlemledim.*” (Katılımcı 1)

Diğer yandan katılımcılar, bazı kişilerin kötümserlik önyargısı göstererek karamsar bir tutum sergilediklerini ve bu sebeple bulaşın kaçınılmaz olduğunu düşünerek önleyici tedbirlere uymadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, “*Çarşıda mesela arkadaşların içerisine toplumda gittiğiniz zaman, ooo herkes olacak, Ahmet oldu diyor, herkes olacak biz de olacağız diyor.*” (Katılımcı 2)

Komplo Teorilerine İnanç

Görüşmelerde bir katılımcı (Katılımcı 12), koronavirüsü başkalarının yaydığına dair komplo teorisine inancı yansıtan varsayımsal söylemlerle karşılaştığını dile getirmiştir: “*Siyasi görüşle ilgili çok fazla fark gördük. Siyasi görüşü farklı olan insanlar bunu farklı kişilerin yaydığını düşünüyor.*”

Risk Algısı

Katılımcıların önemle dile getirdiği bir diğer konu da hastalığa dair risk algısıdır. Görüşmelerden anlaşıldığı üzere koronavirüse ve etkilerine inanmayan diğer bir deyişle riski küçümseyen kişiler, gereken önemi vermedikleri için önleyici tedbirlere uyma konusunda daha esnek davranmışlardır. Katılımcı 10 bu gözlemini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Kimisi de çok esnek, umursamıyor. Ben de bir şey yok ki, Kovid çıktı ama inanmıyorum diyor. Ve karantina kurallarına da uymuyor mesela.*”

Deneyimler

Görüşmeler esnasında çalışanlar görevleri süresince karşılaştıkları, bireylerin virüse ve pandemiye dair deneyimleri ile ilgili gözlemlerine de yer vermişlerdir.

Hastalığı Deneyimleme

Katılımcılara göre koronavirüs enfeksiyonu geçiren ya da temaslı olduğu için karantinaya girmek zorunda kalan bireylerin yaşadıkları deneyimler, tedbirlere uyma davranışlarını farklı düzeylerde etkilemiştir. Hastalığı ağır geçiren ya da bir yakınında gözlemleyen kişilerin, önlemlere uyma düzeylerini artırdıklarını ifade etmişlerdir: “*Eğer biri hastalığı bir yakınında görmüşse baya bir etkileniyor hepsi. Ve ona [koruyucu önlemlere; yazar notu] dikkat ediyorlar.*” (Katılımcı 2)

Belirsizliğe Alışma

Katılımcılar genel olarak insanların pandeminin başlangıcında belirsizliğe bağlı olarak tedirginlik yaşadıklarından, zamanla bu duruma alıştıklarından, alışma sürecinin ise rahatlamayı beraberinde getirdiğinden bahsetmişlerdir.

Sosyal Dışlanmaya Maruz Kalma

Hastalık deneyimleri ile ilgili vurgulanan bir başka konu da sosyal dışlanma olmuştur. Anlatımlarda ifade edildiği şekilde, hastalığı geçiren ya da teması bulunan kişiler sosyal çevrelerinden dışlanmışlar ya da dışlanma korkusu yaşamışlardır. Bu sosyal dışlanma, bazen gerçek bazen de algısal olmuştur. Beş numaralı katılımcı gözlemini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Size yaşadığım bir şeyi anlatayım. Bir gün bir amcanın evine gittik. Kendisi Kovid pozitif. Apartmanda filyasyon yapıyoruz, ısrarla içeriye davet ediyor. Diyoruz biz giremiyoruz, bize nasıl bağırdı hakaretler etti siz beni bütün apartmana rezil ettiniz. Çünkü toplum tarafından etiketlendiğini düşünüyordu.*”

Cinsiyet Farkları

İki numaralı katılımcı hastalık deneyimlerinin cinsiyete göre farklılaştığı görüşündedir. Katılımcı 2 bu gözlemini: “*Şöyle mesela, bayanlarla erkekler farklı şeyler gösteriyor. Bayanları dinlediğimiz zaman ya da yani filyasyon yaptığımızda [...] çok fazla şuram ağrıyor. Biz mesela belli başlı sorular var öksürük var mı halsizlik var mı? O başka bir şeyler daha anlatıyor.*” sözleriyle ifade etmiştir.

Olumsuz Duygular

Koronavirüse yakalanan ya da hasta kişiler ile temas içerisinde olan bireylerin sıklıkla olumsuz duygular yaşadıkları anlatımlar sonucu ortaya çıkmıştır. Görüşmelerde ajite olma, kaygı, baskı altında hissetme, bulaştırma korkusu, ölüm korkusu, ekiplerden rahatsız olma, ekipmanlardan kaynaklı tedirginlik, öfke, hastalık endişesi, panik olma, eski hayata duyulan özlem, suç işlemiş gibi hissetme, korku, kaygı ve üzüntü ifadelerine sık sık yer verilmiştir. Örneğin, “*Baskı altında hissediyorsun kendini. Hemen ölecekmişsin gibi. İnsanlar sana çok kötü bakıyormuş gibi. Yalnız hissediyorsun kendini, ezik hissediyorsun.*” (Katılımcı 10)

Güven Duyma

Katılımcıların anlatımlarına göre güven duygusu hem çalışanların işe dair motivasyonlarını hem de hastalık geçiren ya da temaslı olan bireylerin tıbbi uygulamalara katılımını farklı yönlerde etkilemektedir. İnsanların genel olarak tedavi amaçlı verilen ilaçlara güvensizlik duyduklarını bir katılımcı şu sözlerle anlatmış ve bu durumun filyasyon sırasında zorluklara sebep olduğu dile getirilmiştir: “*İnsanlar ta ilacın çıktığı firmayı araştırıyor. Yurt dışını araştırıyor, ne ilaçlar kullanılıyor. Mesela Almanya’da hiç ilaç verilmiyor burada niye veriyorsunuz diyorlar. Bu ilacı kullanalım mı diyorlar.*” (Katılımcı 10)

Ahlaki Süreçler

Önleyici tedbirlere uyma davranışlarının ahlaki yönlerine işaret eden bu temada katılımcıların çoğu tarafından ortak vurgulanan anlatımlar, istediğimi yaparım düşüncesi, yanlış bilgi verme, temaslı saklama ve vicdan şeklinde sınıflanmıştır.

Görüşmelerde hastalığı geçiren ya da temaslı olan bireylerin karantinaya uyma konusundaki tutum ve davranışlarının ahlaki yönüne de sıklıkla değinilmiştir. Örneğin, bazı hastaların temaslı bilgilerini verme konusunda çekimser olduklarından ya da kasıtlı yanlış bilgi verdiklerinden bahsedilmiştir. Sonuç olarak filyasyon ekibinde çalışan katılımcılara göre, aslında temaslı olduğu halde karantinada olmayan kişilerden dolayı salgın hızla yayılmıştır. Bir katılımcı filyasyon görevi sırasında karşılaştığı bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: “*Dedik çıkmayacaksınız, başkalarını riske atmayacaksınız vs. bunları söyledikten sonra amca işte devletin paraya ihtiyacı var, bende para bol. Çıkarım da cezamı da yerim tarzında söylemleri oldu.*” (Katılımcı 6)

Alınan Tedbirlere Uyma

Bu tema altında koronavirüs geçiren ya da temaslı olan kişilerin izolasyona uyma-uymama davranışlarındaki olası etkenlere dair katılımcıların gözlemlerine dayalı anlatımları yer almaktadır.

Bilinçlilik Düzeyi

Katılımcılara göre bireylerin önleyici tedbirlere uyma davranışlarındaki en büyük etkenlerden birisi insanların bilinçlilik düzeyidir. Katılımcı 7, “*biraz daha bilinçli, irdeleyen, takip eden kişilerin*” daha fazla dikkat ettiğini anlatırken, uyma davranışının eğitime ve bilince dayalı olduğunu belirtmiş ve bu gözlemini: “*eğitilmiş, gerçekten bilincinde*

olan insanlar mesafeye dikkat ediyor, bize yaklaşmamaya çalışıyor. Maskeyle çıkıyor” şeklinde dile getirmiştir.

Ekonomik Koşullar

Önleyici tedbirlere uyma davranışlarında eğitim ve bilinçlilik ön plana çıkarken uymama davranışlarında katılımcılar arasında genel olarak ekonomik koşullar (gelir düzeyi vb.) vurgulanmıştır. Katılımcı 3 bu durumu: “*Eснаflar 14 gün dükkân kapatmak istemiyor. O yüzden gelir kaybı yaşamamak adına temaslı saklıyorlardı, sürekli o bir sıkıntıydı.*” şeklinde ifade etmiştir.

Filyasyon Görevi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılan “Filyasyon süresince karşılaştığınız zorluklar neler?” ve “Filyasyon görevinizle ilgili düşünceleriniz neler?” soruları filyasyon ekibinin örgütsel yapısı ve yapmış oldukları göreve dair izlenimleri hakkında bilgi vermiştir. Filyasyon görevi teması altında sınıflanan anlatımlara aşağıda sırasıyla yer verilmiştir.

Örgütsel Güvensizlik

Katılımcılar hem yapmış oldukları işe hem de yönetime olan güvensizliklerini ifade etmişlerdir. Genel olarak filyasyonun etkili olduğunu düşünse de filyasyonu faydalı bulmayan veya bu konuda kararsız olan çalışanlar da olmuştur. Örneğin, Katılımcı 11, “*yani filyasyon yaparak bu işin önüne gelemeyiz. Gelseydik şimdiye kadar bitmiş olacaktı. Görünen o.*” sözleriyle temaslı takibinin salgınla mücadele konusundaki etkisine dair güvensizliğini dile getirmiştir. Yaşanan güvensizliğin sadece işle ilgili değil yönetimle ilgili olduğunu belirtenler de olmuştur. Özellikle saha görevlendirmelerinde bazı çalışanların filyasyona dâhil olmaması “*kul hakkına girildi*” şeklinde ifade edilmiştir. (Katılımcı 3)

Filyasyon Görevinin Zorluğu

Çalışanların “yeni ve belirsiz bir süreç” olarak tanımladıkları filyasyon görevlerinde yaşadıkları deneyimsizlik, ekipman eksikliği, esnek çalışma saatlerinin olması (örn. mesai dışı çalışma), iş yükünün artması gibi görevle ilgili zorluklara yol açmıştır. Aynı zamanda “*Sağlıkçı olarak onlara (hasta kişilere) destek olmalıyız*” (Katılımcı 5) diyerek ne kadar deneyimsiz olsalar da görevle ilgili beklentilerini de dile getirmişlerdir. Bununla birlikte çalışanlardan bazıları, sürecin tüm zorluğuna rağmen yaptıkları işten memnuniyet duymaktadır: “*Fayda muhakkak sağlıyor. Filyasyon bence faydalı. Çünkü en azından dediğim gibi hastalığın seyrini biraz daha azaltmak, bir nevi frenlemek için filyasyon bence olması gerekiyor*”. (Katılımcı 7)

Mekânsal Etmenler

Yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcıların bazı ifadelerinde ev kavramının vurgulandığı görülmüştür. Bu ifadeleri temsil eden kodlar; kalabalık aile, köyde izolasyonun kolaylığı, müstakil evde izolasyonun kolaylığı, evde bir şey olmaz düşüncesi, ev içi izolasyona uymama ve evde bulaşın kaçınılmazlığı şeklindedir. Bu kodların pandemi döneminde bireylerin eve dair algılarını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Evle ilgili katılımcıların anlatımları aşağıdaki alt-temalar altında sınıflanmıştır.

Ev Ortamında Risk Algısı

Filyasyon ekibinde çalışan katılımcılarımıza göre, insanlar evde olduklarında hastalığa yakalanmaya dair risk algıları düşmektedir. Katılımcılarımız bu durumu, bazen bireylerin iyimserlik önyargısıyla (örn., *Katılımcı 2: “Evdeyiz bir şey olmaz”*) bazen de ev içerisinde bulaştan kaçınmayacağı şeklindeki kötümserlik önyargısıyla (örn., *Katılımcı 4: “Artık bize de bulaşmıştır, olan olmuştur.”*), mesafe ve önlemlere uyma konusunda esnek davrandıklarına dair gözlemlerini anlatmışlardır.

Yaşanılan Yerin Özelliği

Yaşanılan evin koşulları da önlemlere uyma davranışını biçimlendirmektedir. Bir katılımcı bu konudaki gözlemini şu şekilde dile getirmiştir: *“Aynı avlunun içinde iki göz bir ev yapmış. Anne baba bir evde oturuyor. İki çocuğuyla diğeri bir evde oturuyor. Yani bunlar maske mesafe temizliğe uyması mümkün değil. Müstakil evlerde uyulması mümkün değil.”* (Katılımcı 9)

Benzer şekilde, hane içinin kalabalık olmasının da izolasyona uyma konusunda önemli bir değişken olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Örneğin bir katılımcı bu zorluğu şu şekilde anlatmıştır: *“Bizim ülkemiz biraz fakir olduğu için. Kalabalık aile çok. Kalabalık ailede de bu şeye uyması mümkün değil. Adamın çocuğu var, okula gidene var, hasta olanı var. Nasıl uyacak bir evin içinde. Oda ayırması mümkün değil. İki göz oda. Nerede uyuyacak bu çocuk. Mümkün değil”*. (Katılımcı 9)

Kültürel Etmenler

Anlatımların neredeyse tamamında kültüre ait söylemlere rastlanmıştır. Katılımcılar genel olarak kültürel uygulamaların karantinaya uyma davranışlarını biçimlendirdiğini ifade etmişlerdir.

Kültürel Normlar

İçinde yaşanılan toplumda kabul gören ve bireylerin belirli durumlarda nasıl davranması gerektiğine dair beklentileri kapsayan kültürel normlara dair anlatımlar (bkz. Shweder, 1991) da ortaya konmuştur. Katılımcıların gözlemlerinde bu kültürel normlar, ekibi anlayışlı karşılama, ekibe saygı, ekibe empati, insan ilişkilerinde yakınlık, küsme, misafirperverlik, ekibi olumlu karşılama şeklinde yer bulmuş ve fiziksel mesafe önlemlerini olumsuz etkilediği ifade edilmiştir. Örneğin:

“Tepki gösterenler de var yani ama bunlar çoğunlukla az. Daha çok olan grup, misafirperverlik olan gruplarda. İşte yemek hazırlattım. Biz çünkü şöyle evi teyit etmek için telefon açıyoruz, beş dakika sonra sizin ordaysız diyoruz. Hemen çay koyuyorum diyenler var, yemek hazırlatıyorum diyenler var. Telefonda kayıtlarda bile, sağlık bakanlığının kayıtlarına düşüyor bu. Tesadüf tanıdıklarımıza da denk geliyoruz. İlla bırakmam diyenler var. Öyle şeylerle karşılaştık.” (Katılımcı 2)

Kültürel Ritüeller

Görüşmelerde, insanların bayramlaşma, taziye ziyaretleri, ev oturmaları gibi ritüelleri devam ettirmelerinin sosyal mesafe uygulamalarını olumsuz etkilediği anlatılmıştır. Ritüellerin sosyal mesafeye etkisini Katılımcı 2 şu şekilde ifade etmiştir: *“Bizim*

toplumumuzun bayramlaşma, bir araya geldikleri zaman maske mesafe olmayışı işte muhtemelen çarşı pazar gezmeleri bunu yaydı diye düşünüyorum ben.” Benzer şekilde Katılımcı 1 de, “*Çıkan vakalar hep konuştuğumuzda ya ev oturmasıydı ya cenazeydi ya bir törendi mevlitti. . .*” diyerek salgının yayılmasında etkisi olduğunu düşündüğü kültürel ritüellere işaret etmiştir.

Tartışma

Bu araştırmada pandemi sürecinde filyasyon ekiplerinde çalışan sağlık personellerinin kişisel deneyimleri ve gözlemlerine yer verilmiştir. Ekiplerin anlatımlarından yola çıkılarak küresel bir kriz durumunda insanların davranışlarına dair çeşitli bulgular elde edilmiştir.

Bilişsel süreçlere dair bulgular ulusal ve uluslararası alan yazın ile tutarlıdır. Koronavirüsle mücadele bir yandan da salgınla ilgili yanlış bilgilerle mücadeleyi içermiştir (Naeem ve Bhatti, 2020). Özellikle öğrencilerin bu dönemde bilgi kaynağı olarak kitle iletişim araçlarını (örn., gazete, radyo, televizyon ve internet vb.), özellikle de sosyal medyayı kullandıkları görülmüştür (Olaimat ve ark., 2020). Dolayısıyla pandemi gibi küresel kriz dönemlerinde doğru bir kriz yönetiminin ve insanların doğru bilgiye ulaşması için sosyal medyayı işlevsel kullanmanın oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür (Çerçi ve ark., 2020). Araştırmalar iyimserlik önyargısı yüksek bireylerin koruyucu davranışları daha az gösterdiği, dolayısıyla virüsün yayılımını dolaylı bir şekilde hızlandırdığını ortaya koymaktadır (Fragkaki ve ark., 2021). Kötümserlik önyargısının ise dünyanın sonunun geldiği ve yaşanacakların kaçınılmaz olduğu algısı yaratarak davranışları olumsuz yönde şekillendirdiği bilinmektedir (Rajaonah ve Zio, 2020). Bu bulgular katılımcıların anlatımlarında dile getirdikleri gözlemler ile oldukça tutarlıdır. Banai ve arkadaşlarına göre (2022) komplo teorilerine olan inançlar hem devlete hem de sağlık personellerine olan güveni azaltarak önlemlere uyma düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde, Chayinska ve arkadaşları (2022) komplo inançlarının, bulaşıcı hastalıklar bağlamında riskli davranışsal niyetlerle pozitif korelasyona sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Cihan ve arkadaşları (2020), pandeminin başlarında Türkiye’de sağlık öğrencileri ile yaptıkları araştırmalarında, yüksek risk algısının koruyucu davranışlar ile pozitif bir korelasyona sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Wise ve arkadaşları (2020) da iyimserlik önyargısı ile bağlantılı buldukları düşük kişisel risk algısının daha düşük koruyucu davranış ile ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir.

Bireylerin pandemiye dair deneyimlerine yer veren araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Ulu ve Aslantürk’ün (2021) Türkiye örnekleminde koronavirüs enfeksiyonu geçiren hastaların deneyimlerine dair gerçekleştirdikleri nitel çalışmaya göre, hastalık süreci, hastalık sonrası dönemi etkilemektedir. Hastalık deneyimi sonrası bazı insanlar salgına yönelik tutum ve davranışlarına daha çok dikkat ederken, bazıları ise bağışıklıklarının güçlendiği düşüncesiyle daha rahat davranmışlardır. Sonuçta katılımcıların yarısında hastalık deneyimi sonrası, tutum ve davranışlarda bir değişiklik olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, sürekli bir riske maruz kalmanın riske yönelik kaygıyı azalttığı bilinmektedir (Guazzini ve ark., 2022). Bu sebeple uzun süren pandemi döneminde zaman içinde kaygının azalmasıyla beraber bazı araştırmacılar, insanların önleyici davranışlara devam etmek için ek motivasyon stratejilerine ihtiyaç duyabileceğini öne sürmüşlerdir (Iorga ve ark., 2021; Scrima ve ark., 2022). Pandemi döneminde yapılan bir nitel araştırmada da enfekte olan

hastalar ve yakınlarının, sosyal dışlanma ve damgalanmaya maruz kaldıklarına, ayrıca, başkaları tarafından reddedildiklerine ve sosyal faaliyetlerinin önemli ölçüde azaldığına inandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Aliakbari, 2020). Güleç ve arkadaşlarının (2021) hastalık geçirmiş bireylerle gerçekleştirdikleri nitel çalışma, bireylerin hastalık sürecinde damgalanmaya maruz kaldıklarını, bu damgalamaların ailesel, sosyal ve sağlık personelinin gelen damgalama olmak üzere farklı şekillerde kendini gösterdiğini ortaya koymuştur. Alan yazında da pandemi sürecinin kadınları ve erkekleri farklı açılardan etkilediği ancak özellikle kadınların bu krizin altında daha fazla kaldığını, sorumluluklarının arttığını ve daha fazla stres yaşadıklarını ortaya koyan çalışmalar olmuştur (Alon ve ark., 2020; Zamarro ve ark., 2020). Diğer yandan, bu çalışmadaki anlatımlarda da görüldüğü gibi, korku, kaygı ve endişe gibi olumsuz duygular pandemi süresince hastalığı geçirenler kadar geçirmeyenler için de baskın duygular olmuştur (Kleinberg ve ark., 2020; Sun ve ark., 2020).

Araştırma bulguları güven duymanın pandemi sürecinde önemli bir değişken olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, Pagliaro ve arkadaşları (2021), koronavirüs riskini hafife almanın en temel göstergelerinden birinin politikacılara duyulan güvensizlik olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, büyük tıbbi kuruluşlara duyulan güvensizlik ile virüsün kökenleri hakkında endişe duymanın zayıf da olsa bir etkisi olduğu vurgulanmıştır (Priniski ve Holyoak, 2022). Güvensizliğin yanı sıra özellikle hastalık geçiren bireylerin “*derdine bir derman*” (Katılımcı 9) arayarak ekibi hastalıklarına çare gibi görmeleri, filyasyon süresince güven duymanın ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde başka bir katılımcı (Katılımcı 4) da güven duygusunu “*filyasyonda ya da bu hastalıkta çok önemli bir şey*” olarak tanımlamıştır. Plohl ve Musil’e göre (2020), insanlar bilime ve özellikle ilaca güvendiklerinde koruyucu önlemlere daha fazla katılmışlardır. Benzer şekilde, Bargain ve Aminjonov (2020) da güven duygusunun yüksek olduğu bölgelerde evde kal çağrılarının daha fazla olumlu sonuçlandığını ortaya koymuşlardır.

Pandemi dönemi koruyucu davranışları inceleyen önceki araştırmalar da bu araştırmanın bulgularıyla tutarlı olarak çeşitli ahlaki süreçlerin, koruyucu davranışlar ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Chan, 2021; Devereux ve ark., 2021). Türk Tabipler Birliği (TTB), temaslı saklama ile ilgili olarak salgının şiddetlenmesine rağmen bildirilen yakın temaslı sayısının giderek azaldığını belirtmiş ve çalışma zorunluluğunun ne yazık ki hastalıktan korunmanın önüne geçtiğini vurgulamıştır (TTB Halk Sağlığı Kolu, 2020).

Alan yazında geçmiş pandemilerde, çalışmak zorunda olmak, önlemlere uyma konusunda önemli bir değişken olarak görülmüş ve istihdam dışında geçim araçları sağlamanın (örn., ek gelir desteği vb.) ve evde kalmanın herkes için uygulanabilir olması için iş güvencesinin önemi vurgulanmıştır (Blake ve ark., 2010). Almutairi ve arkadaşları (2020), yaş, cinsiyet, medeni durum değişkenlerinin yanı sıra yüksek eğitim seviyesinin önlemlere uyma düzeyinde oldukça önemli olduğunu ortaya koymuştur. Koruyucu davranışlara uyma ile ilgili araştırmalara dair bulgular, bu çalışmada vurgulanan değişkenlerle benzer özellik göstermektedir.

Filyasyon görevi olarak adlandırılan temada yer alan örgütsel güvensizlik ve filyasyon görevinin zorluğuna dair bulgular ulusal alan yazında filyasyon görevlileri ile yapılan sınırlı sayıda çalışmanın bulgularıyla tutarlıdır (Korkmaz ve Korkut, 2021; Parıldar, 2021; TTB Halk Sağlığı Kolu, 2020). TTB’nin (2020), COVID-19 ile ilgili 9. ay

değerlendirme raporunda da yönetimle ilgili benzer bir sorundan bahsedilmiştir. Buna göre İlçe Sağlık Müdürlüklerinde filyasyon için yeterli personelin olmaması, salgınla mücadelede aksaklıklara sebep olmuş ve uygulamalarda sürekliliği engellemiştir. Ilgaz ve arkadaşları da (2022), filyasyon ekiplerinin yaşamış oldukları deneyimler üzerine yaptıkları çalışmada, ekiplerin çalışma veya dinlenme için kullanabilecekleri alanlarının olmaması, beslenme problemleri, filyasyon esnasında karşılaştıkları uygun olmayan talepler ve düzensiz çalışma saatleri gibi problemler yaşadıklarını ortaya koymuşlardır.

Anlatımlarda bahsi geçen ev içerisinde risk algısı ve buna bağlı olarak davranışların değişmesi, Güzeloğlu'nun (2021) önlemlere uyma düzeyinin en düşük hane içinde olduğunu gösteren araştırma sonucuyla örtüşmektedir. Bir katılımcı, insanların evde kendilerini güvende hissettiklerini dolayısıyla evde bir şey olmayacağını düşünerek rahat hareket ettiklerini ifade etmiştir. Bu söylem aile arasında özellikle riskli bir durum varlığında bireylerin koruyucu bir önlem almadıklarını dolayısıyla bulaşın aile içinde hızla yayılabildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye özelinde yapılan değerlendirme raporuna göre (TTB Halk Sağlığı Kolu, 2020) tek odalı ev yapısı ya da çok kalabalık yaşama nedeniyle ev koşullarının uygun olmaması sebebiyle bazen karantina koşulları sağlanamamış ve bu nedenle salgının kontrolü güç olmuştur. Tokazhanov ve arkadaşları (2020), gerçekleştirdikleri derleme çalışmasında karantina sürecinde ev içi konforun sağlanmasında mimari yapının oldukça önemli olduğundan bahsetmişlerdir. Araştırmacılara göre örneğin küçük odalara sahip büyük bir konut planı insanların hem özel bir alana sahip olmasını hem de ailenin geri kalanıyla bir bağlantı hissetmesini sağlayacaktır. Pandeminin ortaya çıktığı ilk zamanlarda gerçekleştirilen başka bir çalışmada, evin fiziksel, sosyal ve psikolojik yönlerinin ona yüklenen anlamlarda vurgulandığı, bunların birbiriyle ilişkilendirilerek anlatıldığı ortaya konmuştur (bkz. Gezici Yalçın ve Düzen, 2022). Sonuç olarak, karantina deneyimi kişiden kişiye, çoğunlukla da ev koşullarına bağlı olarak önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Bazı araştırmacılara göre kalabalık konutlar, sosyal mesafe önlemlerini geçersiz kılmakta ve ayrıca yetersiz mahremiyet nedeniyle kapanmalar sırasında konforu kötüleştirmektedir (örn., Tokazhanov ve ark., 2020).

Katılımcıların kültürel normlarla ilgili anlatımları pandemi bağlamında yapılan kültürel çalışmaların bulgusuyla genel anlamda uyumaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak, geleneksel toplanmaların bulaş hızıyla doğrudan ilişkili olduğu (Kapitany-Föveny ve Sulyok, 2020), ayrıca kriz zamanlarında sosyal normları sıkılaştırmanın evrimsel bir avantaj sağlayacağı (Gelfand ve ark., 2021) vurgulanmıştır. Avcı'ya (2021) göre de virüsün yayılımını önlemeye yönelik tedbirler bireyi, yasaklar ve toplumsal meşruiyet ikileminde bırakmıştır. Zira geleneklerin toplumsal boyutu bireyi yönlendiren ve zorlayıcı bir güce sahiptir.

Kültürel ritüeller aracılığıyla bir araya gelmenin pandemide sıklıkla karşılaşılan olumsuz duygulanımlarla başa çıkmanın bir yolu olduğunu söylemek mümkündür. Sami'nin (2021) pandemi sürecinde yakınlarını kaybeden bireyler ile gerçekleştirdiği araştırmasında, bulaş riski nedeniyle dini ve kültürel ritüellere katılamayan bireylerde bu durumun üzüntü ve ölümü kabullenememe ile sonuçlandığı ortaya konmuştur. Ayrıca, normatif inançlar, değerler ve ritüellerin, hayatın tahmin edilemezliğine karşılık kontrol ve güven duygusu verdiği de bilinmektedir (Pasick ve ark., 2009). Ünlü ve Çiçek de (2021) gerçekleştirmiş

oldukları araştırmada, kültürel uygulamaların uyumu zorlaştırdığı sonucuna varmışlardır. Kısaca, kültürel ritüeller her ne kadar salgının yayılımını hızlandırmış olsa da evlere kapanmanın getirdiği yalnızlıkla mücadele eden insanlara bir bütünlük ve aidiyet hissi vermiş olması mümkündür.

Sonuç

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkıldığında ve tümevarımcı bir soyutlama yapıldığında elde edilen temaların son yıllarda sosyal psikoloji ve kültür araştırmaları bağlamında ileri sürülen bir yaklaşım bağlamında ele alınabileceği düşünülmüştür. Kültür x Kişi x Durum (Cohen ve Leung, 2011; ayrıca bkz. Leung ve Cohen, 2011) olarak isimlendirilen bu yaklaşım, insan davranışlarıyla ilgili bütünlüklü bir kavramsal çerçeve önermektedir (bkz. Şekil 1). Söz konusu yaklaşımda kültürel ve bireysel farklılıklar indirgemecilikten uzak bir şekilde ele alınmaktadır. Kültür, psikolojik durumları tanımlamaya ve belirli bir mantığa göre anlamlı davranış kümeleri oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, bireylerin içinde yaşadıkları kültürün önermelerini ne ölçüde onayladıkları veya reddettikleri konusunda farklılıklar bulunmaktadır. Bireyin davranışları bir seçim sonucu olsa da bu seçim genellikle içinde bulunulan kültüre ait hazır şablonlardan etkilenmektedir (Leung ve Cohen, 2011). Her bireyin kendine özgü bir kişiliği olsa da belirli bir kültürün içinde sosyalleşmektedir. Dolayısıyla, bir kültürde anlam ifade eden davranış kümeleri, bu kültürün dışındaki insanlar için şartıcı olabilmektedir.

Şekil 1. Araştırmada Elde Edilen Temaların Kültür x Kişi x Durum (KKD) Yaklaşımı Çerçevesinde Gösterimi

Bu yaklaşım bağlamında düşünüldüğünde, nitel araştırmada elde edilen kültürel etmenler (kültürel ritüeller ve kültürel normlar) Cohen ve Leung'un (2011) yaklaşımında kültür alanına karşılık gelmektedir. Filyasyon ekibinde çalışan katılımcılar kültürel normların ve ritüellerin bireylerin önlemlere uyma davranışlarını olumsuz yönde etkilediğine dair anlatımlar ortaya koymuşlardır. Bireysel farklılıklar olmakla birlikte kültüre özgü davranışsal beklentiler, pandemi gibi yüksek risk barındıran bir bağlamda dahi önemini korumuştur. Bilişsel süreçler, deneyimler, olumsuz duygular, güven duyma, ahlaki süreçler ve alınan tedbirlere uyma temalarının kişi alanında yer aldığı ve davranışlar

üzerindeki bireysel farklılıklara işaret ettiği söylenebilir. Pandemi boyunca yüksek vaka sayılarına rağmen bazı insanların normlara uyarken bazılarının uymamasının nedeninin, bu bireysel farklılıklardan kaynaklandığı ifade edilebilir. Kişilerin algılarının, ahlaki değerlendirmelerinin, duygularının ve pandemiyi deneyimleme biçimlerinin farklı olması, uyma davranışı açısından bireysel farklılıklar ortaya çıkarmıştır.

Anlatımlarda karşımıza çıkan filyasyon görevi ve mekânsal etmenler olarak isimlendirilen temalar ise Cohen ve Leung'un (2011) yaklaşımında durum alanında yer almaktadır. Buna göre bireylerin uyma davranışları duruma, başka bir ifadeyle bağlama göre, değişkenlik gösterebilmektedir (bağlamın davranış üzerindeki etkisi için bkz. Pettigrew, 2021). Davranışın kişisel ve çevresel etmenlerin bir fonksiyonu olduğunu ileri süren Kurt Lewin'in (1939) önermesi ile uyumlu olarak katılımcılar, kişilerin evlerinde yakınlarıyla bir arada oldukları durumlarda davranışlarının değiştiğini ifade etmişlerdir. Bulaş riski ile ilgili değişen bu algı ise hane içi durumlarda daha riskli ve kontrolsüz davranmalarına yol açabilmiştir. Anlatımlardan yola çıkıldığında, bireysel bir davranışın mekânsal bir boyut kazandığı, daha bütünsel bir anlatımla, davranışın mekânsallaştığı söylenebilir. Psikoloji araştırmaları ise bireyin içinde bulunduğu mekânın etkisini genelde görmezden gelmektedir (eleştiriler için bkz. Göregenli, 2010).

Sonuç olarak, katılımcıların anlatımlarından yola çıkarak pandemiye yönelik tutum ve davranışların betimlendiği bu çalışmanın bulguları, Kültür x Kişi x Durum yaklaşımıyla (Cohen ve Leung, 2011) olduğu kadar bireysel ve çevresel etmenleri birlikte ele alan diğer sosyal psikolojik önermelerle de uyumaktadır (Lewin, 1939; Pettigrew, 2021). Davranış sadece bireysel düzlemde incelemek, davranışın içinde gerçekleştiği bağlamı ve kültürü göz ardı etmek kadar, davranış sadece mevcut kültürel bağlamda anlamaya çalışarak bireysel farklılıkları yok saymak da belirli eksiklikleri beraberinde getirmektedir (Leung ve Cohen, 2011). Oysa davranış; kültür, kişi ve durum bileşenlerinin birlikte ortaya çıkardığı bir sonuç veya bir sosyal üründür (Lewin, 1939). Bu sebeple, olası bir salgın döneminde alınacak önlemler, bireysel farklılıkları unutmadan ama bu farklılıkların kültürel öğelerden etkilendiğini de göz ardı etmeden, aynı zamanda durumsal ve mekânsal faktörleri dikkate alarak önerilmelidir.

Bu araştırmanın bazı önemli katkıları bulunmaktadır. Bu nitel araştırma, filyasyon ekibinde çalışan kişilerin pandemiye dair anlatımlarını betimlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Pandemi koşullarından kaynaklı olarak araştırmacıların gözlem (etnografi) yapma olanaklarının sınırlı olduğu bir zamanda, filyasyon ekiplerinde yer alan uzmanlar gözlem yapma ve deneyim elde etme olanağına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla, filyasyon görevinde bulunan sağlık çalışanlarının araştırmaya dâhil edilmesi, tekil bir araştırmanın kapsamını aşan nitelikte zengin bir verinin elde edilmesini sağlamıştır. Pandemi bağlamında az sayıda da olsa sağlık çalışanlarıyla yapılmış araştırma mevcuttur (Ilgaz ve ark., 2022; Özkoroğlu, 2023; Zeybek ve ark., 2023). Ne var ki bu araştırmalar, pandeminin insanlar üzerindeki etkisini keşfetmek amacıyla değil, sağlık çalışanlarının pandemiden ne derece etkilendiğini ele alan çalışmalardır. Bu araştırmada uzman görüşüne başvurularak (filyasyon görevi yapan sağlık personellerinin anlatımlarından yola çıkılarak) pandemi dönemindeki insan davranışlarının sosyal psikolojik bir açıdan betimlenmesi, araştırmanın özgün bir yönü olarak sayılabilir.

Katılımcı anlatımları açımlayıcı desen kullanılarak analiz edilmiştir. Ulusal alan yazında pandemi dönemi deneyimlerin anlatı analizi yoluyla incelendiği sınırlı sayıda araştırma olduğu görülmüştür (İlgaz ve ark., 2022; Tekindal ve ark., 2023; Zeybek ve ark., 2023). Bu araştırmalar genel olarak filyasyon ekiplerinde çalışanların koruyucu davranışlara dair gözlemlerinden ziyade filyasyon sürecindeki kişisel deneyimlerini ele almıştır. Bu araştırmanın özgün yönü ise filyasyon ekiplerinin kişisel deneyimleriyle birlikte hasta ve temas kurduğu kişilere dair gözlemlerinin betimlenmiş olmasıdır. Bu sebeple bulguların ulusal alan yazına önemli katkı sağladığı ileri sürülebilir.

Bunun yanı sıra, araştırmanın bazı kısıtlılıkları mevcuttur. Araştırma İl Sağlık Müdürlüğünde görev yapan sağlık çalışanları ile gerçekleştirildiğinden elde edilen veriler görüşmeyi kabul eden katılımcılarla sınırlıdır ve araştırmanın gerçekleştirildiği bağlama özgüdür. Öte yandan, genelleme amacı taşımayan araştırmanın bağlama özgü olarak ortaya çıkardığı bulguların pandemi dönemi insan davranışlarını anlama açısından katkısının göz ardı edilemeyeceği düşünülmektedir.

Gelecek çalışmalarda aynı ilde çalışan farklı filyasyon ekiplerin ve farklı illerde çalışan filyasyon ekiplerinin araştırmaya dâhil edilmesi farklı bakış açılarını ortaya çıkarma imkânı sunacaktır. Özellikle kriz durumlarında bireyin davranışları, yer ve yere dair algılara ve kültüre göre biçimlenmektedir (bkz. Mendes, 2020, “Ev olmadan nasıl karantinaya alırsınız?...”). Gelecek araştırmalarda genel olarak mekânın özel olarak ise evin, ev içi koşulların ve içinde bulunulan kültürel yapının davranışlara olan etkisinin göz ardı edilmemesi olguyu anlamak açısından önemli görünmektedir. Son olarak kendinin veya bir tanıdığıının teması olduğunu saklamanın nasıl meşrulaştırıldığını, hangi sosyal bilişsel kendini düzenleme mekanizmalarının kullanıldığını (ahlaki uzaklaşma mekanizmaları için bkz. Gezici Yalçın ve ark., 2016) ortaya çıkarmak gelecekte bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara önerilebilir.

Etik Kurul Onayı: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu (Karar No: 01/06/2021; 2021-06), Kırşehir İl Sağlık Müdürlüğü Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (Karar No: 27.05.2021) ve Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilimsel Araştırma Değerlendirme Komisyonu'ndan (Karar No: 07/09/2021) gerekli onaylar alınmıştır.

Bilgilendirilmiş Onam: Çalışma için tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- E.K., M.G.Y.; Veri Toplama- E.K., M.G.Y.; Veri Analizi/Yorumlama- E.K., M.G.Y.; Yazı Taslağı- E.K.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- M.G.Y.; Son Onay ve Sorumluluk- E.K., M.G.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Necessary approvals have been obtained from Bolu Abant İzzet Baysal University Human Research Ethics Committee (Decision No: 01/06/2021; 2021-06), Kırşehir Provincial Health Directorate Scientific Research Ethics Committee (Decision No: 27.05.2021) and Ministry of Health COVID-19 Scientific Research Evaluation Commission (Decision No: 07/09/2021).

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants for the study.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- E.K., M.G.Y.; Data Acquisition- E.K., M.G.Y.; Data Analysis/Interpretation- E.K., M.G.Y.; Drafting Manuscript- E.K.; Critical Revision of Manuscript- M.G.Y.; Final Approval and Accountability- E.K., M.G.Y.;

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declare that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- Ahmadi, K. ve Ramezani, M. A. (2020). Iranian emotional experience and expression during the COVID-19 crisis. *Asia Pacific Journal of Public Health*, 32(5), 285-286. <https://doi.org/10.1177/1010539520937097>
- Akfiyat, S. (2021, Şubat). *COVID 19 salgınıyla mücadele kapsamında uygulanan politikaları desteklemede ve alınan önlemlere uymada sosyal normların ve işbirlikçi stratejilerin rolü* [Sözlü Sunum]. COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşerî ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler, Ankara, Türkiye.
- Aliakbari Dehkordi, M., Eisazadeh, F. ve Aghajanbigloo, S. (2020). Psychological consequences of patients with coronavirus (COVID-19): A qualitative study. *Iranian Journal of Health Psychology*, 2(2), 9-20. <https://doi.org/10.30473/ijohp.2020.52395.1074>
- Almutairi, A. F., Bani Mustafa, A. A., Alessa, Y. M., Almutairi, S. B. ve Almaleh, Y. (2020). Public trust and compliance with the precautionary measures against COVID-19 employed by authorities in Saudi Arabia. *Risk Management and Healthcare Policy*, 753-760. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S257287>
- Amicosante, A. M. V., Rosso, A., Bernardini, F., Guglielmi, E., Eugeni, E., Da Re, F. ve Baglio, G. (2023). COVID-19 contact tracing strategies during the first wave of the pandemic: Systematic review of published studies. *JMIR Public Health and Surveillance*, 9(1), Article e42678. <https://doi.org/10.2196/42678>
- Avcı, C. (2021). *Kaçak gelenekler: COVID-19 salgınında yasak ve meşruiyet ikilemi* [Sözlü Sunum]. Küresel Pandemiler ve Multidisipliner COVID-19 Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Baker, A., Biazzo, I., Braunstein, A., Catania, G., Dall'Asta, L., Ingrosso, A., Florent Krzakala, F., Mazza, F., Mézard, M., Muntoni, A. P., Refinetti, M., Stefano Sarao, S. ve Zdeborová, L. (2021). Epidemic mitigation by statistical inference from contact tracing data. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(32), Article e2106548118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2106548118>
- Balci, C. (2020). *İçimizdeki yabancı: Virüs*. Cumhuriyet Kitapları
- Banai, I. P., Banai, B. ve Mikloušić, I. (2022). Beliefs in COVID-19 conspiracy theories predict lower level of adherence with the preventive measures both directly and indirectly by lowering trust in government medical officials. *Current Psychology*, 41(10), 7448-7458. <https://doi.org/10.31234/osf.io/yevq7>
- Bargain, O. ve Aminjonov, U. (2020). Trust and adherence to public health policies in times of COVID-19. *Journal of Public Economics*, 192, Article e104316. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104316>
- Barnes Jr, J. H. (1984). Cognitive biases and their impact on strategic planning. *Strategic Management Journal*, 5(2), 129-137. <https://doi.org/10.1002/smj.4250050204>
- Baruh, L. (2020). *Gazete okuma ve sosyal medya kullanımının bireylerin covid-19'dan koruyucu davranışta bulunma eğilimlerine etkisi*. [Sözlü Sunum]. COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşerî ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler, Ankara, Türkiye.
- Blake, K. D., Blendon, R. J. ve Viswanath, K. (2010). Employment and adherence with pandemic influenza mitigation recommendations. *Emerging Infectious Diseases*, 16(2), 212. <https://doi.org/10.3201/eid1602.090638>
- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bulut, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde bireylerin tutum ve davranışlarındaki değişimin belirlenmesi (Pandemide tutum ve davranış değişikliği). *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 34(3), 241-248.
- Chan, E. Y. (2021). Moral foundations underlying behavioral adherence during the COVID-19 pandemic. *Personality and Individual Differences*, 171, Article e110463. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110463>
- Chayinska, M., Uluğ, Ö. M., Ayanian, A. H., Gratzel, J. C., Brik, T., Kende, A. ve McGarty, C. (2022).

- Coronavirus conspiracy beliefs and distrust of science predict risky public health behaviours through optimistically biased risk perceptions in Ukraine, Turkey, and Germany. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(6), 1616-1634. <https://doi.org/10.1177/13684302209782>
- Cihan, E., Piriñçi, C. Ş., Gerçek, H., Ünüvar, B. S. ve Demirdel, E. (2020). The knowledge levels, preventive behavior and risk perception on COVID-19 of the healthcare students in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 342-347. <https://doi.org/10.22312/sdusbed.765212>
- Cohen, D. ve Leung, A. K. Y. (2011). A CuPS (Culture Person Situation) perspective on violence and character. *Human Aggression and Violence: Causes, Manifestations, and Consequences*, 187-200. <https://doi.org/10.1037/12346-010>
- Çerçi, Ü. Ö., Canöz, N. ve Canöz, K. (2020). Covid-19 krizi döneminde bilgilendirme aracı olarak sosyal medya kullanımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 184-198.
- Demir, B. (2021, Şubat). *COVID 19 ile ilişkili davranışsal faktörlerin incelenmesi*, [Sözlü Sunum]. COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşerî ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler, Ankara, Türkiye.
- Devereux, P. G., Miller, M. K. ve Kirshenbaum, J. M. (2021). Moral disengagement, locus of control, and belief in a just world: Individual differences relate to adherence to COVID-19 guidelines. *Personality and Individual Differences*, 182, Article e111069. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111069>
- Díaz, R. ve Cova, F. (2022). Reactance, morality, and disgust: The relationship between affective dispositions and adherence with official health recommendations during the COVID-19 pandemic. *Cognition and Emotion*, 36(1), 120-136. <https://doi.org/10.1080/02699931.2021.1941783>
- DiMaria, C. N., Lee, B., Fischer, R. ve Eiger, G. (2020). Cognitive bias in the COVID-19 Pandemic. *Cureus*, 12(7), Article e9019. <https://doi.org/10.7759/cureus.9019>
- Felici, M. (2020). *Social capital and the response to COVID 19*. Bennett Institute for Public Policy Cambridge. <https://www.bennettinstitute.cam.ac.uk/blog/social-capital-and-response-covid-19> adresinden 21.12.2020 tarihinde alınmıştır.
- Finlay, L. (2011). *Phenomenology for therapists: Researching the lived world*. John Wiley & Sons.
- Forsyth, D. R. (2020). Group-level resistance to health mandates during the COVID-19 pandemic: A groupthink approach. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 24(3), 139– 152. <https://doi.org/10.1037/gdn0000132>
- Fragkaki, I., Maciejewski, D. F., Weijman, E. L., Feltes, J. ve Cima, M. (2021). Human responses to Covid-19: The role of optimism bias, perceived severity, and anxiety. *Personality and Individual Differences*, 176(2021), Article e110781. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110781>
- Gelfand, M. J., Jackson, J. C., Pan, X., Nau, D., Pieper, D., Denison, E., Dagher, M., Van Lange, P. A. M., Chiu, C.Y. ve Wang, M. (2021). *The relationship between cultural tightness–looseness and COVID-19 cases and deaths: A global analysis*. *The Lancet Planetary Health*, 5(3), Article e135-e144. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30301-6](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30301-6)
- Gezici Yalçın, M. ve Düzen, N. E. (2022). Altered meanings of home before and during COVID-19 pandemic. *Human Arenas*, 5(4), 672–684. <https://doi.org/10.1007/s42087-021-00185-3>
- Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi: İnsan mekân ilişkileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Guazzini, A., Pesce, A., Marotta, L. ve Duradoni, M. (2022). Through the second wave: Analysis of the psychological and perceptual changes in the Italian population during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(3), Article e1635. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031635>
- Güleç, K., Erdem, R. ve Güngör, S. (2021). “Bizden uzak dur!”: Covid-19 geçirmiş bireylerin damgalama deneyimine yönelik bir araştırma. *International Journal of Health Sociology*, 1(2), 108-124.
- Güzeloğlu, E. B. (2021, Şubat). *Yakın çevre ekolojisinde fiziksel mesafe ve izolasyon kırılabilirliğinin durumsallığı: Sorumluluklar ve beklentilere ilişkin uyuma teşvik edici kamusal iletişim politikası*

- önerilerinin geliştirilmesi*, [Sözlü Sunum]. COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşerî ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler, Ankara, Türkiye.
- Hagger, M. S., Smith, S. R., Keech, J. J., Moyers, S. A. ve Hamilton, K. (2020). Predicting social distancing intention and behavior during the COVID 19 pandemic: An integrated social cognition model. *Annals of Behavioral Medicine*, 54(10), 713-727. <https://doi.org/10.1093/abm/kaa073>
- He, J., He, L., Zhou, W., Nie, X. ve He, M. (2020). Discrimination and social exclusion in the outbreak of COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(8), Article e2933. <https://doi.org/10.3390/ijerph17082933>
- İlgaz, A., Akgöz, A. D., Aslan, T. ve Gözüm, S. (2022). Covid-19 pandemisi sırasında birinci basamakta filyasyon ekiplerinde çalışanların deneyimleri. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 4(2), 175-189. <https://doi.org/10.54061/jphn.1116038>
- Iorga, M., Iurcov, R. ve Pop, L. M. (2021). The relationship between fear of infection and insomnia among dentists from Oradea metropolitan area during the outbreak of Sars-CoV-2 pandemic. *Journal of Clinical Medicine*, 10(11), Article e2494. <https://doi.org/10.3390/jcm10112494>
- Janoff - Bulman, R. ve Carnes, N. C. (2013). Surveying the moral landscape: Moral motives and group-based moralities. *Personality and Social Psychology Review*, 17, 219-236. <https://doi.org/10.1177/108886831348027>
- Jørgensen, F., Bor, A. ve Petersen, M. B. (2021). Adherence without fear: Individual-level protective behaviour during the first wave of the COVID-19 pandemic. *British Journal of Health Psychology*, 26(2), 679-696. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12513>
- Kapitány-Fövény, M. ve Sulyok, M. (2020). Social markers of a pandemic: Modeling the association between cultural norms and COVID-19 spread data. *Humanities and Social Sciences Communications*, 7, Article e97. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-00590-z>
- Kim, D., Park, C., Kim, E., Han, J. ve Song, H. (2022). Social sharing of emotion during the COVID-19 pandemic. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 25(6), 369-376. <https://doi.org/10.1089/cyber.2021.0270>
- Kleinberg, B., Van der Vegt, I. ve Mozes, M. (2020). *Measuring emotions in the Covid-19 real world worry dataset*. PsyArXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2004.04225>
- Türk Tabipleri Birliği Halk Sağlığı Kolu (2020). *COVID-19 pandemisi 9. ay değerlendirme raporu* (Yayın no. 36). https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_9.pdf
- Korkmaz, E. ve Korkut, S. (2021). COVID-19 pandemic and moral distress. *Turkish Journal of Bioethics*, 8(1), 3-10. <https://doi.org/10.5505/tjob.2021.26878>
- Köçer, M. S. ve Aslan, R. (2023). Gönüllü arama kurtarma ekiplerinin orman yangınlarındaki tahliye deneyimleri: 2021 akdeniz orman yangınları. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 829-851. <https://doi.org/10.35341/afet.1236021>
- Kuşoğlu, İ. ve Beydağ, K. D. (2023). Yetişkin bireylerde COVID-19 korkusu ile COVID-19 hijyen davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 151-159. <https://doi.org/10.53424/balikesirsbd.1063463>
- Lee, S. J., Lee C. J. ve Hwang, H. (2023). The impact of COVID-19 misinformation and trust in institutions on preventive behaviours. *Health Education Research*, 38(1), 95-105, <https://doi.org/10.1093/her/cyac038>
- Leung, A. K. Y. ve Cohen, D. (2011). Within-and between-culture variation: Individual differences and the cultural logics of honor, face, and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 507-526. <https://doi.org/10.1037/a0022151>
- Lewin, K. (1939). Field theory and experiment in social psychology. *American Journal of Sociology*, 44(6), 868-896. <https://doi.org/10.1086/218177>
- Lin, C. Y., Imani, V., Majd, N. R., Ghasemi, Z., Griffiths, M. D., Hamilton, K. ve Pakpour, A. H. (2020). Using an integrated social cognition model to predict COVID-19 preventive behaviours. *British Journal of Health Psychology*, 25(4), 981-1005. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12465>
- Liu, X. J. ve Mesch, G. S. (2020). The adoption of preventive behaviors during the COVID-19 pandemic in China and Israel. *International Journal of Environmental Research and Public*

- Health*, 17(19), Article e7170. <https://doi.org/10.3390/ijerph17197170>
- Lu, J., Wang, X., Fei, L., Chen, G. ve Feng, Y. (2023). Effects of social media empowerment on COVID-19 preventive behaviors in China. *Information Technology & People*, 37(2), 753 - 792. <https://doi.org/10.1108/ITP-05-2022-0412>
- Megnín-Viggars, O., Carter, P., Meléndez-Torres, G. J., Weston, D. ve Rubin, G. J. (2020). Facilitators and barriers to engagement with contact tracing during infectious disease outbreaks: A rapid review of the evidence. *PLoS One*, 15(10), Article e0241473. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241473>
- Mendes, L. (2020). How can we quarantine without a home? Responses of activism and urban social movements in times of COVID-19 pandemic crisis in Lisbon. *Tijdschrift Voor Economische en Sociale Geografie*, 111(3), 318-332. <https://doi.org/10.1111/tesg.12450>
- Merriam, S. B. (2015). Qualitative research: Designing, implementing, and publishing a study. V. Wang (Ed.), *Handbook of research on scholarly publishing and research methods* içinde (s.125-140). IGI Global.
- Naeem, S. B. ve Bhatti, R. (2020). The Covid-19 'infodemic': A new front for information professionals. *Health Information & Libraries Journal*, 37(3), 233-239. <https://doi.org/10.1111/hir.12311>
- Olaimat, A. N., Aolymat, I., Shahbaz, H. M. ve Holley, R. A. (2020). Knowledge and information sources about COVID-19 among university students in Jordan: A cross-sectional study. *Frontiers in Public Health*, 8, 254. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00254>
- Öğünç, K. (2021). *Aile hekimlerinin covid-19 pandemisi sürecinde yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri: Niteliksel bir araştırma* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Özkoroğlu, M. (2023). *Covid-19 pandemi sürecinin filyasyon ekibinde çalışan sağlık personellerine psikolojik etkilerinin incelenmesi: Bir Karma Yöntem Çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ordu Üniversitesi.
- Pagliaro, S., Sacchi, S., Pacilli, M. G., Brambilla, M., Lionetti, F., Bettache, K., Bianchi, M., Biella, M., Bonnot, V., Boza, M., Butera F., Ceylan-Batur, S., Chong, K., Chopova, T., Crimston, R. C., Álvarez, B., Cuadrado, I., Ellemers, N., Formanowicz, M., ... ve Zubieta, E. (2021). Trust predicts COVID-19 prescribed and discretionary behavioral intentions in 23 countries. *PLoS One*, 16(3), Article e0248334. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248334>
- Parıldar, H. (2021). Filyasyonun isimsiz savaşçıları. *Türkiye Aile Hekim Dergisi*, 25(1), 34-40. <https://doi.org/10.5222/tahd.2021.43531>
- Park, T., Ju, I., Ohs, J. E. ve Hinsley, A. (2021). Optimistic bias and preventive behavioral engagement in the context of COVID-19. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 17(1), 1859-1866. <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2020.06.004>
- Pasick, R. J., Barker, J. C., Otero-Sabogal, R., Burke, N. J., Joseph, G. ve Guerra, C. (2009). Intention, subjective norms, and cancer screening in the context of relational culture. *Health Education & Behavior*, 36(5), 91-110. <https://doi.org/10.1177/1090198109338919>
- Pettigrew, T. F. (2021). *Contextual social psychology: Reanalyzing prejudice, voting, and intergroup contact*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000210-000>
- Plohl, N. ve Musil, B. (2020). Modeling adherence with COVID-19 prevention guidelines: The critical role of trust in science. *Psychology, Health & Medicine*, 26(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/13548506.2020.1772988>
- Primc, K. ve Slabe-Erker, R. (2020). The success of public health measures in Europe during the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 12(10), Article e4321. <https://doi.org/10.3390/su12104321>
- Priniski J. H. ve Holyoak, K. J. (2022). A darkening spring: How preexisting distrust shaped COVID-19 skepticism. *PLoS ONE*, 17(1), Article e0263191. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263191>
- Rajaonah, B. ve Zio, E. (2020). Contributing to disaster management as an individual member of a collectivity: Resilient ethics and ethics of resilience. *HAL*, Article hal-02533290v2. <https://doi.org/10.31234/osf.io/g4hst>

- Ruiz, M. C., Devonport, T. J., Chen-Wilson, C. H. J., Nicholls, W., Cagas, J. Y., Fernandez Montalvo, J., Choi, Y. ve Robazza, C. (2021). A cross-cultural exploratory study of health behaviors and wellbeing during COVID-19. *Frontiers in Psychology, 11*, Article e608216. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.608216>.
- Sami, S. (2021). Covid-19 nedeniyle yakınlarımı kaybeden bireylerde yas süreci ve dini başa çıkma. *İtted:İlahiyat Tetkikleri Dergisi / Journal of İlahiyat Researches, 55*(1), 421-444. <https://doi.org/10.29288/ilted.888706>
- Scholz, U. ve Freund, A. M. (2021). Determinants of protective behaviours during a nationwide lockdown in the wake of the COVID-19 pandemic. *British Journal of Health Psychology, 26*(3), 935-957. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12513>
- Scrima, F., Miceli, S., Caci, B. ve Cardaci, M. (2022). The relationship between fear of COVID-19 and intention to get vaccinated. The serial mediation roles of existential anxiety and conspiracy beliefs. *Personality and Individual Differences, 184*, Article e111188. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111188>
- Shanka, M. S. ve Kotecho, G. M. (2023). Combining rationality with morality-integrating theory of planned behavior with norm activation theory to explain adherence with COVID-19 prevention guidelines. *Psychology, Health & Medicine, 28*(2), 305-315. <https://doi.org/10.1080/13548506.2021.1946571>
- Shelby, T., Schenck, C., Weeks, B., Goodwin, J., Hennein, R., Zhou, X., Spiegelman, D., Grau, E.G., Niccolai, L., Bond, M. ve Davis, J. L. (2021). Lessons learned from COVID-19 contact tracing during a public health emergency: A prospective implementation study. *Frontiers in Public Health, 9*, Article e721952. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.721952>
- Shweder, R. A. (1991). *Thinking trough cultures*. Harvard University Press
- Stuppy, A. ve Smith, R. W. (2023). Self-esteem influences the willingness to engage in COVID-19 prevention behavior and persuasion efficacy. *Social Science & Medicine, 320*, Article e115715. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.115715>
- Sun, Y., Lin, S. Y. ve Chung, K. K. H. (2020). University students' perceived peer support and experienced depressive symptoms during the COVID-19 pandemic: The mediating role of emotional well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(24), Article e9308. <https://doi.org/10.3390/ijerph17249308>
- Symon, G. ve Cassell, C. (Ed.). (2012). *Qualitative organizational research: Core methods and current challenges*. Sage.
- Tekindal, M., Pamuk, G., Çetin, M., Erden, B., Karaca, B. ve Tekindal, M. A. (2023). "Covid-19'lu olmak" nitel bir araştırma: Deneyimler, ihtiyaçlar, öneriler. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 8*(2), 411-419.
- Teovanović, P., Lukić, P., Zupan, Z., Lazić, A., Ninković, M. ve Žeželj, I. (2021). Irrational beliefs differentially predict adherence to guidelines and pseudoscientific practices during the COVID-19 pandemic. *Applied Cognitive Psychology, 35*(2), 486-496. <https://doi.org/10.1002/acp.3770>
- Tokazhanov, G., Tleuken, A., Guney, M., Turkyilmaz, A. ve Karaca, F. (2020). How is COVID-19 experience transforming sustainability requirements of residential buildings? A review. *Sustainability, 12*(20), Article e8732. <https://doi.org/10.3390/su12208732>
- Tong, A, Sainsbury, P. ve Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): A 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care, 19*(6), 349-57. <https://doi:10.1093/intqhc/mzm042>.
- Türkmen, İ., Kaya, R. R. ve Ersan, H. (2021). Covid-19 kişisel tehdit algısının Covid-19 önlemlerine uyma davranışları üzerine etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(1), 208-222.
- Ulu, Ş. ve Aslantürk, H. (2021). Türkiye'de Covid-19 salgın döneminde koronavirüs hasta deneyimleri. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi, 2*(2), 102-134.
- Ünlü, H. ve Çiçek, E. (2021). Salgın hastalıklardan koruma ve kontrol önlemleri, COVID-19 pandemisi ile mücadele ve yaşanan güçlükler. *Journal of Hacettepe University Faculty of Nursing, 8*(1), 101-107. <https://doi.org/10.31125/hunhemsire.907978>

- Willig, C. (2012). *Qualitative interpretation and analysis in psychology*. McGraw-Hill Education .
- Wise, T., Zbozinek, T. D., Michelini, G., Hagan, C. C. ve Mobbs, D. (2020). Changes in risk perception and self-reported protective behaviour during the first week of the COVID-19 pandemic in the United States. *Royal Society Open Science*, 7(9), Article e200742. <https://doi.org/10.1098/rsos.200742>
- Yıldırım, Y. ve Akbaş, Z. (2023). Covid-19 pandemisine verilen tepkiler siyasi tutuma göre farklılaşıyor mu?. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 18(2), 490-516. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1302054>
- Yu, J., Boyle, E. H., Zhang, Y., Grace, K. ve Sangli, G. (2023). Trust and COVID precautionary measures during the early days of the COVID-19 pandemic: Evidence from two African countries. *SSM-Population Health*, 22, Article e101397. <https://doi.org/doi:10.1016/j.ssmph.2023.101397>
- Zamarro, G., Perez-Arce, F. ve Prados, M. J. (2020). *Gender differences in the impact of COVID-19*. KTLA. https://ktla.com/wp-content/uploads/sites/4/2020/06/ZamarroGenderDiffImpactCOVID-19_061820-2.pdf adresinden 16.07.2021 tarihinde alınmıştır.
- Zeybek, K., Sever, M. ve Esatoğlu, A. E. (2023). Covid-19 Pandemisi'nde filyasyon ekiplerinde görev yapan dış hekimlerinin hizmet sunum deneyimlerine yönelik nitel bir araştırma. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 12-30. <https://doi.org/10.46971/ausbid.1156648>

Atıf Biçimi / How cite this article

Kaya, E. ve Gezici Yalçın, M. (2024). Filyasyon ekibi çalışanlarının anlatımıyla Covid-19 pandemisi. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 44(3), 322–348. <https://doi.org/10.26650/SP2023-1367146>